

16.

DISSERTATIO CRITICO-EXEGETICA

SISTENS

DOCTRINAM APOSTOLI PAULI

DE

CHRISTO.

CUJUS

PART. PRIMAM

APPROB. MAX. VEN. FACULT. THEOL. AC. AB.

PRÆSIDE

MAG. GUSTAVO GADOLIN,

*S. S. Theol. Prof. Reg. & Ord. nec non Reg.
Acad. Aboëns. b. a. Rect.*

PUBLICO EXAMINI OFFERT

ADOLPH. ROBERT. HJELT,

Pbil. Magister, & Aman. S. V. Consist. Eccl. Ab.

In Auditorio Majori die XXII Junii MDCCCV.

Horis a. m. solitis.

ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

16.

DISSERTATIO CRITICO-EXEGEТИCA

SISTENS

DISCERNIMENTUM APOSTOLICUM

DE PREDICATIONE ET PROCLAMATIONE

EVANGELII APOSTOLI PAULI

ET DE PREDICATIONE ET PROCLAMATIONE

AB E. T. FRANCIS FIDUCIA

PROOEMIUM.

Quam alte animis hominum crudium infixa plerumque sit omnis a majoribus accepta sive Religio, sive supersticio, diligentius qui consideraverit, facile intelliget, quantae difficultates atque molestiae primis Christianismi doctoribus in animis Judæorum & Ethnicorum ad novam religionis doctrinam amplectendam componendis, fuerint superandæ. In qua re efficienda vulgaris & solita haud multum valuerit animi contentio atque prudentia. Religio enim Christiana a communi istius temporis cogitandi ratione non minus erat diversa, quam noctis tenebræ a meridiei clara luce longius distant; prætereaque excellens adeo atque præclara, ut præcepta ejus sanctissima non potuerint non displicere hominibus dolenda mentis levitate atque socordia depravatis, morum-

A

* * * *

rumque turpitudine foedatis; & denique adeo etiam sublimis, ut captum ingenii omnem, nec plebis modo, præjudiciorum sui seculi vi perturbatae, excederet, & sapientiorum scientiam intelligentiamque totam quantam longe superaret.

Præter hæc alia quoque illis haud minora, obstacula a primis religionis doctoribus erant removenda: nimirum religiones variæ, quas vel ignorantia, vel calliditas potentium condiderat, evertendæ: opinionum præjudicatarum in tradendis morum præceptis falsa atque nefanda commenta, quibus ætas ista abundavit, extirpanda: & insimul summi Numinis verior cognitio mentibus inferenda, ut ea amorem in Deum filialem efficeret, ac virtutem & recti justique reverentiam pareret & firmaret, siveque vivam sive moralem Dei colendi rationem progigneret. Favebat quidem benignissimis hisce Dei de genere nostro beando consiliis novæ illius & divinæ religionis interna vis atque eximia præstantia, non solum in cœcutiente genere nostro nova atque salutari luce colluстрando, sed etiam in moribüs hominum feris atque depravatis mitigandis & emendandis insignis & conspicua; at cum dogmata eadem complectetur nonnulla omnino humanæ menti impervia & in his præcipue doctrinam de Christo eoque cruci affixo, & de expiatione peccatorum, somniorum instar adeo fere absurdâ hæc plerisque visa sunt, ut Paulus queri omnino necesse haberet: Ημεις δε κηρυσσομεν

χριστον - μωριαν, 1 Cor. 1, 23; ex qua ipsius novæ disciplinæ indole, saltim qua partem ortum duxisse videntur infestissima odia, quibus Jesu religionem adversarii ejus prosecuti sunt, & quæ operam doctorum in ea dilatanda & stabilienda collocatam arduam valde reddiderunt.

Sed auxit has difficultates gentis Judaicæ & magna de se suisque rebus opinio & inde orta, omnem modum excedens, quævis majorum placita defendendi pertinacia a). Negari quidem nequit religionem Christianam, non multo post discensem Jesu e terris, admiranda prorsus velocitate per plurimas orbis antiqui regiones propagatam fuisse & a plurimis etiam Judæis probatam. Multis tamen, iisque præcipue, qui principes populi sapientioresque fese esse jactarent, valde fuit invisa, præsertim ob eam, quæ de Christo agebat, doctrinam, quæque nullo modo conciliari posse ipsis videbatur cum librorum suæ gentis sacrorum effatis. Unde evenit, ut cum hi singulari apud populares suos valerent auctoritate, qua & plebem facile in suas partes traherent, plurimi etiam inferioris fortis homines ex eorum judicio atque nutu in omnibus rebus, & præsertim ad religionem perti-

a) Judæos ad novam religionem amplectendam gentilibus multo tardiores fuisse ex pluribus locis Paulinis patet; cfr. Rom. 9, 30. sq. Quod idem & dein obtinuisse historia ecclesiastica satis docet.

nentibus, penderent, & pro divinæ ferme sapientiæ, intemeratæ prorsus & falli nesciæ, dictatis, quæcunque antesignani isti ore, vel litteris profiterentur aut traderent, haberent b). Quo facto, cum nimio sui amore decepti Judæi, putantes sibi, Dei scilicet populo, ex Abrahami stirpe oriundo, bene omnia esse, modo legem cærimonialem, quæ mirifice illis placuit, observarent, neque se, vel morum aliqua, vel religionis reformatione opus habere, non potuerunt, quin omnes novas veritates respuerent, atque pertinaciter inhærerent majorum institutis c), quæcunque his non convenienterent, tanquam Deo exosa aspernantes.

In his igitur ad fidem Christianam convertendis, neminem fugere potest, quanto consilio atque prudenter primis ecclesiæ Christianæ fundatoribus opus fuerit; quum videlicet ab altera parte obduratis istis & qua-

- b) Optime hanc rem illustrant exempla: nonnulla ex Talmude scriptisque Judæorum defumta, quæ pasim in LIGHTFOOTE & SCHOETTGENII Horr. Hebr. & MEUSCHENI Nov. Test. ex Talmude illustr. obveniunt. Sic ex gr. MAIMONIDES De fundam. legis edit. c. not. Vorstii p. 77. Revere, ait, Magistrum tuum, sicut times Deum &c. Talmud in Cod. Zebhamoth fol. 90. veni & audi! ad ipsum attendatis dicitur (Deuter. 18, 15.) etiam si dixerit tibi transgredere aliquod præceptorum legis divinæ obtempera ipsi. Cfr. Siphre fol. 46. c. 2. &c.
- c) Cfr. BUXTORFI Synagoga Jud. Edit. tert. Cap. III. pag. 26. sqq.

quasi occæcatis ad eorum captum & has res cogitandi ac de iis differendi methodum accommodate Evangelii doctrina esset proponenda; & ab altera parte hic illic aliquid præjudiciis eorum ita esset concedendum, ut Christianismus inde tamen nihil detrimenti eaperet. Luculentissime hæc omnia in Pauli vita conspiciuntur, & haud obseure in Epistolis suis ipse eadem significat d). Quod si quis alius, ille certe idoneus harum rerum arbiter est habendus, qui tot tantisque ingenii dotibus instructus, plane singulari in nova religione plantanda ministerio maxima cum laude & successu felici functus, optime expertus esset, quo improbo labore in arduo hocce negotio gerendo verfandum esset e). Etenim ille Judæos populares suos vehementissime diligens (Rom. 9, 1-3), eorumque salutem promovere ardentissime studens nullam occasionem neglexit, qua eosdem ad Christum perducere posset. Quam unam maximi momenti rem animo volvens, vitam egit egregiis actionibus, pietate, morum integritate, insignem & inelytam. Hinc factis:

d) Cfr. Rom. 6, 19 sqq.; 1 Cor. 3, 1-3; Ebr. 5, 11 sqq. &c.

e) Characterem Pauli non minus concinne quam vere exhibet AUG. HERM. NIEMEYER in *Charakteristik der Bibel*, Erst. Th. Vierte Aufl. p. 195-426. Cfr. praeterea J. LANGII *Commentatio de Vita & Epist. Apost. Pauli*, Hæc 1718, & BENSONS *Geschichte der Erster Pflanzung d. Christl. Kirche Halle* 1768.

Etis non minus quam sermone, quantum potuit evitavit, quæ ipsis essent offendiculo (1 Cor. 10, 33). Hinc etiam singulari adhibita cura id efficere voluit, ut & intelligerent, & intellecta cum antea cognitis apte connecterent Judæi, quæ eis de Christo proponeret f). Quod si hac re vel id consequeretur, ut prima principia Evangelii admitterent g), hoc successu initio contentus, prudens videlicet sæpen numero destitit a sublimioribus doctrinæ capitibus tradendis, impares nempe eos, qui ista mox caperent, censens, sed sperans Deo favente futurum, ut & ii tandem ad plenioriem sanctæ religionis cognitionem proveherentur. Interea tamen eos non celavit, quantum a per-

fe-

f) Hoc eodem consilio ductus, verbis utebatur & loquendi formulis ex Ecclesiastica Judæorum disciplina petitis. Hinc quoque illustrandus frequens in Paulo usus argumentorum κατ' αὐθεωπον, quæ quamvis hodie nobis minus placeant, olim tamen in Judæis & refutandis & meliora docendis maximi omnino fuerunt momenti. Hinc & interpretandi rationem allegoricam sermoni & scriptis suis immiscebatur, utpote quæ & vulgaris erat & maxima auctoritate valebat. Cfr. J. B. KOPPE in *adnotationibus ad Ep. ad Gal.* ed. alt. 1791. p. 64. sqq.; D. J. G. ROSENMULLERI *Histor. interpretationis Librr. Sacrr.* P. I. p. 25 sqq., p. 33; VITRINGA in *Synag. Vet. L. I.* p. II. Cap. XII.; NIEMEYER *Charact. d. Bibl. l. c.* p. 270, & J. H. HEINRICHS in *proleg. ad Epist. ad Ebraos* Gotting. 1792. p. 30.

g) Quod quidem Paulus vulgo exprimere solet verbo: ἀκούειν, ex. gr. Col. 1, 5-6, Eph. 1, 13, alibi.

fectiori & vera disciplina adhuc abessent, pueris similes, qui inexperti & imbecilles vacillant, nesci quantum ipsis adhuc ediscendum superfit (1 Thess. 3, 10. cfr. Eph. 4, 13). Ad quam proiectiorem cognitionem ut adducerentur, precibus asiduis Deum oravit (Eph. 1, 17 sqq. 3, 16-19. Col. 1, 9), & ut ipsi adspirarent, tam docendo, quam eorum tarditatem reprehendendo; frequenter hortatus est.

Sed cum in nova religione Judæis persuadenda, cardo totius rei in hoc maxime versaretur, ut ad Jesum cruci affixum pro vero Messia agnoscendum permoverentur, in hac potissimum veritate propounderat omnes novæ Religionis doctores frequentes & copiosi erant. Quam felix fuerit singulorum ex iis in hoc negotio colloquata opera, jam quidem non satis liquet; at exstant tamen plurima fidei & sapientiae Paulinæ in hacce re gerenda conspicuae documenta. Nos igitur specimen quoddam Academicum edituri in doctrina Pauli de Christo accuratius exponenda tenues nostras vires periclitari voluimus; præfertim eum materiam hancce nostro ævo saepius vexatam esse intellexerimus, nonnullisque Paulum a Christo dissentientem videri: quinam vero sit conaminis nostri successus, penes te L. B. esto æquum ac mite iudicium.

§. I.

Singulari Dei procuratione, eo tendente, ut homines sensuum vi ad idolatriam variosque alios magis

gis minusve turpes errores abrepti, ad puriorem Sui cognitionem tandem ascenderent, Judæi quoque maxime præparati *a)* ad salutiferum a Jesu implendum illud, cuius per secula latuit ratio, consilium agnoscendum, tandem Jesu ætate lætissima exspectatione sperabant mox adventurum salutis dudum illis promissum restauratorem *b).* Sed cum plurima pars eorum vanis effrenatae phantasiæ somniis nimium intenta, non valeret ad notiones sublimiores de vera felicitate ex genuino Dei & virtutis amore oriunda concipiendas sese attollere, mirandum haud est, eos sensum Codicis sacri locorum de Messia agentium ad perversa omnino de hujus regno commenta detorsisse,

ſi-

a) An & quatenus in V. T:to Deus speciali quadam & immediata procuratione homines monuerit de olim in N. T. constituenda nova & præstantiori salutis oeconomia, adeoque an revera de hac re in scriptis V. T:ti obveniant vaticinia & quomodo eadem explicanda sint, inter Codicis Sacri interpretes hodie haud convenit. Negat ea Cel. AMMON liberaliori cuidam horum interpretationi in *Christologia V. T.* insistens; cui fere adstipulantur ECKERMANN in *Theol. Beyträge* Tom. II. part. III. art. *Resultat der Untersuchung der im N. T. angeführten Stellen des A. T., & KRUG in Briefe über d. Perfektibilität der geoffenbarten Relig.* Jen. 1795. alios ut fileamus.

b) Exempli gratia afferre liceat Math. 13, 16 sq. Luc. 2, 38; e quibus locis patet, quam longe lateque opinio ista tum esset divulgata. Quid quod e fidei Judaicæ præceptis videtur fuisse ut preces de Messia venturo fundarentur. Cfr. MEUSCHEN *N. T. e Talm. illustratum* p. 654.

ibique animo finxisse redditura secula saturnia, civitatis Judaicæ gloriæ atque suis desideriis accommodatissima. Alebat hæc præjudicia præsens civitatis Judaicæ status, interitui proximus, quam igitur a promisso Rege gloriosissimo, eito citius restituendam & optabant & eo certius sperabant, quo lætius docuerat ipsos anteactorum temporum historia, populum Judaicum, & olim saepius ad incitas fere redatum, virtute rebusque gestis præclarorum Heroum ad altum denuo fuisse evectum felicitatis fastigium c). Solent enim homines, anxi quondam pressi curis, at feliciter tandem ab illis liberati, si in calamitates quasdam iterum incident, saltim sperare his quoque finem Deum daturum, & se eundem ex his, quem olim ex illis habituros exitum. Qui eo potius Judæorum jam fuit sensus, quo certius eorum animis esset impressum, rempublicam Judaicam ab antiquissimis inde temporibus singulari Numinis tutela administratam fuisse, unde ipsis facilis erat transitus ad vanam, qua se ineibriarent, opinionem, ad finem usque mundi esse duraturum, remotissimis scil. gentibus sub ejus jugum missis, potentissimum Judæorum imperium. Nil igitur mirum, si ex locis plurimis, ubi prophetæ felicitatem seculi instantis describunt, & in

B

qui-

c) Cfr. H. P. K. HENKE in *allgem. Geschichte d. Christl. Kirche*, Erst. Th. 1800 sec. de Religione Judæorum Apost. ætate p. 31 sqq. NIEMEYERS *Handbuch für Christl. Rel. Lehrer* §. 152 Cfr. 192 Erst. Th. Halle 1799.

quibus principem de familia Davidis feliciter regnaturum in scenam producunt, plebi Judæicæ spes exorta est, promisum Mesiam non solum doctorem populi sui fore d) atque legis Mosaicæ restauratorem, sed simul & potius Regem mundanum, rebus perplurimis egregie gestis præclarum & vinci nescium; qui igitur insigni majestate circumdatus, ceteros homines multiplici virtute longe superaturus, populum suum ex hostium tyrannide liberaturus e); eoque facto imperium Judaicum ad illud esset elevatum fastigium, quod nec Davides, nec Salomo attingere valuerint f). Atque hæc opinio adeo fuit mentibus eorum in-

d) Cfr. 1 Maccab. 14, 41 sqq.

e) Hinc JOSEPHUS de Bello Judaico L. VI. Cap. V. §. 4.
 το δε ἐπαρχαὶ ἀντες μακισα προς τὸν πόλεμον, η̄ χειρομος αμφιβολος ομοιως εν τοις ἱεροις ἐνημενος γραμμασιν, ὡς κατα του καιρου ἔκεινον, ἀπο της χωρας τις ἀντων αρξει της ὁμηρενης" &c.; quæ eadem Latine expressit SVETONIUS Cap. IV. in vita *Vespasiani*. Cfr. TACITUS *Historiar.* L. V. c. 13.

f) In hujus rei testimonium valeant effata *Libri Sohar* fol. 127. c. 505. Cfr. SCHOETTGENII *Hor. Hebr.* I. c. Tom. II. p. 429 & 602—641; KOPPE *Exc. I. ad Ep. II. ad Theff. de Regno Christi*; al.

Quum autem dupli modo S:a S:a de Mesia loquatur, nempe interdum tanquam de vili, interdum tanquam de excelso, Rabbini duos sibi finixerunt Mesias, quos tamen eorum alii in unum conjunxerunt. Cfr. SCHOTTG. L. c. Tom. II. p. 560 sqq. Et cum Judeorum plurimis placaret augustior ille Mesias, etiam doctores eorum ex-

infixa, ut difficillime minui, multo minus penitus extirpari possit; cfr. 2 Cor. 3, 14. Rom. 10, 2–4. Cujus præjudicij illustre exemplum præbent vel ipsi Apostoli, qui, quamvis per triennium fere Salvatoris consortio usi, ejusque doctrina imbuti, magistro tamen mortuo in inveteratos gentis suæ relab bantur errores, e quibus non nisi post miraculosam & ipsis insperatam Jesu e mortuis resurrectionem se demum expedierunt. Quanto tardiores erant ceteri Judæi ad Jesu dignitatem Messianam agnoscendam, in cuius nempe nativitate, vita & factis pauca sane observarunt, quæ spei & exspectationibus suis respondebant. Summa tamen rei, uti jam diximus, in eo fuit posita, ut hæc præjudicia tollerentur, quo felicius enim contigit Apostolis doctrinam suam ita exornare, ut Judæis persuaderent Jesum revera esse, quem exspectaverant, Messiam, eo certius quoque novæ Religioni fidem parare valuerunt.

B 2

Tu-

pandeatis sacris ad hanc opinionem probandam ejuscemodi congeserunt effata, quæ vel expresse satis vaticinia de Messia continebant, vel saltim ita ad fiduciam populi de rebus suis dissidentis augendam explicabantur. Quomodo autem hæc de Messia, falsa scil. sensim ficta & formata fuerit idea, ostendere conatus est ZIEGLER in *Entwickelung des wahrscheinlichen Ursprung d. Ideen von Messias*, HENKE Magaz. für Rel. Philos. &c. 1. B. p. 61 sqq.; Cfr. *Versuch einer Historisch Kritisch. Abhandlung über die Aeußerungen Jesu von dem Reiche d. Messias*, HENKE 1. c. 2. B. p. 367. & *Reine Auffassung d. Urchristenthums in den Paulinischen Briefen*, Leipz. 1803. p. 93. sqq.

Tutissima itaque, qua ad errores Judæorum refutandos & veritatem coelestem stabiiliendam patebat via, fuit ea V. T. loca accuratius examinare, unde errores eorum primum irrepserint. Neque pro demonstrandis veritatibus, quæ ad fidem & religionem spectarent, validiora argumenta aliunde haurire potuerunt, quam quæ ex V. T. libris depromerentur. Etenim Judæi omnes uno profitebantur ore hos libros divinæ originis esse, & religionis normam continere, cui immota fide esset inhærendum. Huic genti igitur ostendendum fuit, ea, quæ in veteris foederis codice de Messia leguntur, recte explicata, a prime in Jefum convenire; ex quo probato commendatio maxima novæ religioni erat speranda.

In hac re feliciter in primis Paulus se ad genium Judæorum accommodavit, institutione nempe viorum sui temporis ex hac gente doctissimorum usus, quorum sapientia præceptisque imbutus optime perspexit, qua ratione pœtissimum adversarios adoriretur. Et quamvis opera, quam in dilatanda ecclesia Christi fidelem & assiduam collocaverat, pro votis semper non succederet, tamen firmissimam suam de veritate religionis christianæ prophetarum vaticiniis confirmata, persuationem multorum animis instillavit, sic populares adamatos instituens, ut ex effatis V. T. sapientissimo studio & more illi ævo familiari in medium proferret loca, quæ vulgo de Messia agere crederentur, & ex eorum auctoritate doceret, Jefum esse

esse Christum, humana omni natura longe eminentiorem, generis nostri benefactorem maximum, qui liberationem a malis & veniam peccatorum nobis procuravit, post vitam sanctissimam in his terris perfectam jam dominum nostrum celstissimum, tandem venturum judicem, æqua lance quasvis hominum actiones, tam bonas, quam malas ponderaturum g).

§. II.

Jesum in veterum prophetarum oraculis tales, qualem vere dein erat conspiciendus, a Deo annuntiatum a), solemini in primis in vitam reditu se verum esse Messiam b) comprobasse, jam initio Epistola

læ

g) Doctrinam, quam Apostolus de Iesu Messia conceperat, in sistema quoddam redactus, totum quantum illud petat ex scriptis Paulinis, quæ ad nos pervenerunt. Ideoque & nos Epistolas ejus in primis accurate consului- mus, non tamen e re abesse judicantes, si aliquando & iis monumentis uteremur, quæ nobis affervavit Lucas, amicus & comes Pauli, ita tamen, ut nihil huic tribueremus, quod non plane conveniat cum illis, quæ ex fonte ipso hauserimus.

- a) Sic Rom. I, 1—2 commeniorat Εὐαγγελίον Θεός, ἡ προεπιγγειλάστο scil. Θεός δια των προφητῶν — — unde & ex aliis multis locis huic paralellis, satis constat, Paulo persuasum suisse novam hanc doctrinam jam contineri, saltim quoad partem atque prima sua elementa, in prophetarum scriptis; cfr. Rom. 3, 21. 15, 8. 16, 25. Act. 24, 14.
 b) Rom. 1, 4. Τος Θεός, an aliud quid significet, quam divinitus promissum Messiam, pro certo vix statui poterit;

læ ad Romanos, quæ ex superstribus ejus scriptis primum in N.T. codice antiquitus occupavit locum, aperte monet. Dein variis locis docet eundem Jesum, Salvatorem generis humani, Deo volente temporeque ab Eo constituto e foemina hominem esse natum c), gente

saltim, quod huic appellationi h. l. sit: τῷ γενομένῳ οὐτα σάρκα oppositum, nobis aliter ejus interpretandæ necessitatem non injungit. Vener. quoque KOPPE in *Ex cursu Epist. ad Galat. de formula vios Θεος* in eam fere sententiam abiisse videtur, ut de diviniore illo, quod in Jesu esse nobis persuasum habemus, nusquam eam usurpatam putet. Vid. *Nov. Test. Graece perpetua annot. illustratum* a J. B. KOPPE Ed. Alt. Vol. VI. p. 105. sqq. Et hoc loco Paulus dicens Jesum resurrectione de mortuis, quæ divinitatis vi atque voluntate (κατὰ πνευμα ἀγιοτυῆς), fuit facta, demum esse declaratum *vios τ. Θ.* videtur innuisse, Jesum redivivum revera ostendisse se esse Messiam, regem illum venturum; quod respondere putamus Ebraicis phrasibus בָנֵי עַלְיוֹן, בָנֵי יְהוָה, nomina Regibus in primis solennia, ut appareat ex Ps. 82, v. 6. Cfr. II. Sam. 7, 14. Ps. 2, 7. Quare haud careret probabilitate, Jesum, quotiescumque *vios τ. Θ.* vocetur, toties Messiam dici. Loca Paulina huc spectantia sunt Rom. 1, 3. 9. 8, 3. 29. 32. 1 Cor. 1, 9. Gal. 1, 16. 2, 20. 4, 4. 6. Eph. 4, 3. Col. 1, 13 &c. Anonymus quidam in AUGUSTI *Theol. Monatschr.* 1802, Fascic. 12, (tractatiuncula de nomine *vios τ. αὐθε,* & *v. τ. θ.*) putat Jesum eatenus dici *vios τ. θ.*, vel quatenus immediate divinitatis auspicio subeffet, vel quatenus legatus Dei esset.

c) Deus misit illum εν ὅμοιωματι σάρκος Rom. 8, 3. Phil. 2, 7. γενομένου υπὸ νομοῦ Gal. 4, 4. Coll. Ebr. 7, 14.

te Judæum, nominatim e prosapia Davidis d) oriundum, tamen supra communem hominum sortem longe eminentissimum, indiciisque virtutis divinæ clarissimis in his terris instructissimum e), & continuo fe-

h. e. Judæum. Consentanea loca quam plurima Talmudica (Cfr. SCHOETTGEN. Hor. Hebr. Tom. II. p. 327 & 525 sqq.), mesiaæ genus naturamque accuratisime præfinentia.

Mireris forsan, Paulum de ipsa nativitate Jesu non nisi obiter differuisse; sed cum histeriam Christi conscribendam sibi non sumisset, necessarium neque fuit, ut ejus mentionem pluribus faceret, rei scilicet in facto positæ ex omnibus, saltim Judæam habitantibus, notissimæ, testatissimæ.

d) Rom. 1, 3. 2 Tim. 2, 8. Cfr. Act. 13, 23. Maximum enim cum pretium statuerent Judæi nobili generi non exigua erat laus e familia Davidis, regis incliti, esse ortum, quare etiam honoris gratia Messias vocabatur filius Davidis; quibus Jesu natalibus cognitis & consideratis maxima quoque inerat in primorum Christianorum animos vis, quod vel ex mandato Pauli ad Tim. 2 Epist. 2, 8. concludere licet.

e) Hoc probant cum dignitas ejus angelorum conditione insignior (Ebr. 1 & 2), divinitati ipsi similis, Col. 2, 9. 2 Cor. 4, 4. Phil. 2, 6. tum attributa varia omnem humanam dignitatem superantia (de quibus in §. proxima sermo erit). Quod idem Judeis perlausum fuit de Messia suo; SCHOETTG. Hor. Hebr. T. II. p. 369 sqq.

felicitatis hominum promovendæ studio insignem; humilem quidem vixisse, suisque ignotum, sed Patris consilio & mandato obtemperantem, mortique se tandem obtulisse *f)*, quamvis in maximo honore esse potuisse.

Sed cum maximæ esset Judæis offensioni mors Jesu (Act. 25, 19), hinc etiam in hac re proponenda non minima ei opus erat cautione. Ostendit igitur ex vaticiniorum prædictis Jesum pati oportuisse *g)*, cui Dei consilio implendo, Judæi, hujus rei licet neficii, suum, nefandum scil. ministerium accommodaverant *h)*. Sed quoniam Jesus post mortem, cui tradiceretur, honeste non modo est sepultus, sed & tertio post die Patris vi e mortuis suscitatus *i)* ex his iisdem

f) Messiam quoque mortem subiturum & inde post exiguum temporis spatium ad vitam redditur sibi Rabbini finixerunt. Cfr. Lib. Sohar. Num. fol. 82. c. 326. & SCHOETTG. Hor. Hebr. T. II. p. 553 sqq.

g) Act. 17, 3. Cfr. 1 Cor. 15, 3.

h) Act. 13, 27—8. Cfr. 1 Cor. 2, 7—8.

i) Act. 13, 29—30. Cfr. Eph. 1, 20. Rom. 6, 4. 8, 11. 1 Cor. 15, 4 &c. Quanti resurrectionem Christi fecerit Paulus unaquæque fere pagina in Epistolis ejus testatur, unde & factæ mentioni mortis Jesu ubique adjungit memoriam

dem factis vel solis eo luculentius patere messianam
 Ejus dignitatem monet, quo certius constat Eum
 non semel, neque uni alterive, nominatim ex Apo-
 stolis, sed saepius & pluribus simul ^{k)} atque etiam i-
 psi Paulo ^{l)}, se post redditam sibi vitam oculis con-
 spiciendum præbuisse. Quæ omnia e Divino summo
 confilio eum in finem facta esse commonstrat, ut pro
 vero Messia, olim promisso, ad testimonium scriptu-

C ræ

vitæ ab ipso recuperatæ. Qua scilicet re negata, docet
 1 Cor. 15, 12 sqq., præcipua Christianæ doctrinæ capita
 fundamento firmo satis carere atque vana esse.

^{k)} 1 Cor. 15, 5. sqq. Numerus testium heic allatus major
 justo esse nonnullis videtur; sed fama Jesu redivivi di-
 vulgata, non a vero alienum est, tantam, quin majo-
 rem, populi turbam ad Eum e mortuis resuscitatum vi-
 sendum, confluxisse. Et quamvis Paulus spectatores istos
fatres appelleat, inde non sequitur, eosdem jam tum, cum
 hæc fierent, fuisse Christianæ fidei initiatos, licet postea
 & quidem Paulo hæc scribente, Christiani essent.

^{l)} Confirmat Paulus Jesum sibi quoque apparuisse, ejus fa-
 cti historia, quamquam & illa suis difficultatibus circum-
 septa, repetenda est ex Act. IX, 5—17. XXVI, 16. Coll.
 1 Cor. 9, 1. 15, 8.

ræ *m*), a morte immuni, gloria illustri, regnante & æternum regnaturo *n*), ab omnibus agnoscatur *o*).

§. III.

m) Rom. 15, 8. &c.

n) 1 Tim. 3, 16. Paucis quidem verbis, sed gravissimis & sublimibus præcipua hæc capita continentur: (*εφαρεγωθη εν ταις i. q.*) homo factus & cum hominibus versatus, (*εδικασθη εν. πν.*) Deo probatus testante divina, quæ ei inerat vi, scilicet & religionis & miraculorum, in primis vero sua e mortuis resurrectione Cfr. Rom. 1, 4. (aliis: Messias declaratus), (*εκηρυχθη*) prædicatus apud gentes, (*επισευθη*) auctoritatem & fidem nactus & (*ενεργηθη*) gloriose in coelum sublatus. Varias hujus loci explicationes recenset HEINRICHS in *Excursu singulari* vid. Nov. Test. Ed. Koppianaæ Vol. VII. p. 101 sqq. Ipse eum germanice ita reddit: *Höre nun die grosse und so unstreitig wichtige Hauptlehre auf welcher das ganze Gebäude des Christenthums ruhet: Der Jesus Christus, der als Mensch unter uns lebte, sahe sich als Gottlichen Gesandten beglaubigt, wurde von Engeln bedient, dem Völkerkern gepredigt, mit Beyfall von ihnen angenommen und fuhr unter majestätischen Naturerscheinungen gen Himmel.*

o) Act. 13, 23. sqq. Totus hic locus illustre præbet documentum rationis atque prudentiæ, qua Paulus in Judæis convertendis uteretur. Nec dubitandum, quin semper, quacunque potuerit occasione, sui in his fuerit similis.

